

16. Yüzyılda
Osmanlı'da
Paranın
Değer Kaybı
ve Timurtâşî'nin
Nükûd Risalesi

Şeyma Akbayır

ŞEYMA AKBAYIR

Marmara Üniversitesi İlahiyat ve İktisat Fakültesi'nden mezun oldu. Lisans eğitimi boyunca İlimler ve Sanatlar Merkezi'nde (İSM) klasik İslami ve sosyal bilimler alanlarında seminerler aldı. Dil eğitimi maksadıyla Ürdün'de, değişim programıyla da Malezya İslam Üniversitesi'nde (IIUM) bulundu. Yüksek lisansını Marmara Üniversitesi İktisat Tarihi bölümünde "16. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Parasal İstikrarsızlık ve Şemseddin Timurtâşî'nin Nükûd Risalesi" isimli teziyle tamamladı. Hâlen aynı üniversitede "Osmanlı Malikâne Sisteminin Hukuki Temelleri" isimli doktora çalışmasına devam etmektedir.

İÇİNDEKİLER

TABLoların LİSTESİ	7
ÖNSÖZ.....	9
GİRİŞ.....	11
BİRİNCİ BÖLÜM	
16. YÜZYILIN SONLARINDA OSMANLI PARASAL DÜZENİ.....	17
1. Klasik Çağda Osmanlı'da Para ve Fiyatlar	17
2. 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Yaşanan Parasal İstikrarsızlık	21
3. 1585 Akçe Tağşişi ve Sebepleri Üzerine Tartışmalar.....	28
4. Tağşişin Sonuçları ve Piyasadaki Aksaklıklar	38
5. Paranın İstikrarsızlığı ve Akitlerden Kaynaklanan Hukuki İhtilaflar....	47
İKİNCİ BÖLÜM	
TİMURTÂŞI VE NÜKÛD RİSALESİ.....	57
1. Şemseddin b. Timurtâşi Hakkında.....	57
2. Timurtâşi'nin Nükûd Risalesi	61
2.a. Klasik Hanefî Geleneğinde Sikke.....	68
2.b. Mütedavil ve Mağuş Sikkeler	70

2.c. Risalede Bahsi Geçen Hukuki Sorunlar ve Kadı ve Müftülerin İhtilafları	74
2.c.1. Kesâd-ı Âmm ve Kesâd-ı Cüz'î	74
2.c.2. İnkıtâ'	75
2.c.3. Tegayyür	76
2.d. Timurtâş'ın İhtilaflara Çözüm Önerisi: Hanefî Fetva Usulünün Tatbiki	79
TAHLİL VE SONUÇ	83
EKLER	95
Ek 1 <i>Bezlü'l-mechûd fi tabrîri es'ileti tegayyüri'n-nükûd</i> Risalesinin Tercümesi: Sikkelerin Değerindeki Değişmelere Dair Bir Araştırma	97
Ek 2 <i>Bezlü'l-mechûd fi tabrîri es'ileti tegayyüri'n-nükûd</i> Risalesinin Arapça Metni	107
EK 3 Akçenin Diğer Sikkeler Karşısındaki Kurları (16. Yüzyılın Sonuna Kadar)	116
KAYNAKLAR	125

TABLULARIN LİSTESİ

Tablo 1.1	16. Yüzyılın Sonuna Kadar 100 Dirhem Gümüşten Kesilen Akçe Miktarındaki Değişim	20
Tablo 1.2	15 ve 16. Yüzyıllarda Bazı Kentlerde Nüfus.....	23
Tablo 1.3	Ömer L. Barkan'ın 16. Yüzyıl İçin Oluşturduğu Fiyat Endeksleri (Akçe ve Gram Gümüş Olarak)	24
Tablo 1.4	Ömer L. Barkan'ın Verilerinin 1555-56 ve 1585-86 Yılları Baz Alınarak Tekrar Hesaplanması (Gram Gümüş Olarak).....	26
Tablo 1.5	Şevket Pamuk'un 16. Yüzyıl İçin Oluşturduğu Fiyat Endeksleri (Akçe ve Gram Gümüş Olarak).....	27
Tablo 1.6	16. Yüzyılın Sonuna Kadar Akçenin Değerindeki Değişim (Sultânî, Düka ve Kâmil Kuruş Karşısında)	30
Tablo 1.7	16. Yüzyıl Boyunca Yeniçeri Ulûfeleri ve Mevâcib Giderleri İçindeki Oranı.....	32
Tablo 2.1	Şerefî ve Şâhî Sikkelerinin Akçe Olarak Değerlerinin Zaman İçindeki Değişimi.....	66

ÖNSÖZ

Fıkıh metinleri, Hanefî mezhebinin hukuk kurallarını benimsemiş Osmanlı'nın tarihi hakkında kıymetli veriler sunmaktadır. Özellikle hukuki, siyasi, iktisadi değişim veya dönüşüm zamanlarında telif edilmiş fıkıh kitapları, fetva mecmuaları ve daha özel meseleleri konu edinen risalelerde kayda değer tespit ve tahlillere rastlamak mümkündür. Fıkıh metinlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü geniş coğrafya ve halkı hakkında sunduğu bilgilerin birçoğu henüz işlenmemiş hâldedir. Osmanlı döneminin birkaç asra yayılmış olması, fıkıh eserlerinin sayıca çokluğu ve muhteva itibarıyla geniş olması, henüz ismini bile duymadığımız eserlerin satır aralarında saklı nice önemli bilgiler olduğunu düşündürmektedir. Elinizdeki kitap, bu eserlerin bir örneği olarak Hanefî mezhebinin önemli isimlerinden Şemseddin Timurtâşî'nin (v.1599) kaleme aldığı bir fıkıh risalesini, döneminin iktisadi şartları ile beraber inceleyip, böylesi bir okumanın hem dönemin iktisat tarihi hem de risalenin fikhi anlamına yaptığı katkıyı tartışmaktadır.

Kitabın birinci bölümünde 16. yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki parasal hareketler incelenmiştir. Dönemin para ve fiyat hareketleri, 1585 tarihli akçe tağşışı ve bunun neticesinde piyasadaki işlemlerde görülen aksaklıklar ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Timurtâşî hakkında birtakım bilgiler verilerek, *Risâletü Bezli'l-mechûd fî tabrîri es'ileti tegayyürî'n-nükûd* isimli eseri, ilk bölümde verilen tarihî ve iktisadi zeminden hareketle incelenmiştir. Timurtâşî'nin dönemin para ve mübadeleye dair sorunlarını tasnifi ve bunlara getirdiği çözüm yoluna dair düşünceleri tahlil edilmiştir. Risalenin Hüsamüddin Affâne tarafından yayınlanmış tahkiki esas alınarak

tercümesi yapılmış ve hem Affâne tarafından tahkik edilmiş orijinal Arapça metin hem de tercüme kitaba ek olarak sunulmuştur.

Gerek konuyu tespit etmem yolunda katkıları gerekse çalışma boyunca tavsiyeleriyle bilgi ve tecrübesinden istifade ettiğim kıymetli hocam Prof. Dr. Erol Özvar'a değerli yönlendirmeleri dolayısıyla çok teşekkür ediyorum. Ayrıca kitabın muhtelif kısımlarında yardımlarını esirgemeyen kıymetli hocam Doç. Dr. Süleyman Kaya'ya teşekkür ediyorum. Henüz tamamlanmamış doktora tezinin taslak halini benimle paylaşan Nuray Sarman'a da müteşekkirim, sayesinde Zekeriyazâde Yahya Efendi'nin fetvalarını taramam çok hızlı oldu. Hem akademik hem de manevi desteğini her zaman hissettiğim sevgili ablam Dr. Merve Özyakal'a ve çalışmanın kitaplaşma sürecinde dualarını ve teşviklerini eksik etmeyen kıymetli ailem ve sevgili eşime de teşekkür ediyorum. Son olarak mütevazı bir yüksek lisans tezi olarak gördüğüm bu çalışmayı, iktisat serilerinin bir parçası olmaya değer bulup yayımlayan Albaraka Yayınları'na teşekkürlerimi sunuyorum.

GİRİŞ

16. yüzyılın sonlarındaki Osmanlı, sınırları üç kıtaya yayılmış geniş bir imparatorluktu. Gerek fetihler neticesinde elde edilen gelirler gerekse de o topraklardaki halklardan alınan vergiler hazine için mühim birer gelir kaynağıydı. Ancak aynı zamanda o bölgelerin imarını ve güvenliğini sağlama konusunda harcamalar yapmayı da gerektiriyordu. II. Selim döneminden itibaren hazineye kendini hissettirmeye başlayan bu harcamalar sebebiyle fetihler artık gelir kaynağı olarak görülemez olmuştu. Mesela Macaristan ve Avusturya bölgesinin gelirleri merkezî hazineye intikal edemiyordu, üstelik bu bölgeler merkezden yardım almaktaydı. Aynı durum İran'dan alınan bölgeler için de geçerliydi. Her şeyden önce fethedilen bölgelerin güvenliğini sağlamak için asker istihdamı artırılmıştı. Ancak asker sayısının ve daha genelde askerî harcamaların artmasındaki tek etken bu değildi. Bir yandan Safevîlerle uzun süren askerî mücadeleler, diğer yandan Habsburglara karşı savaş hazırlıkları devam ediyordu. Böyle bir ortamda asker sayısını artırma ihtiyacının yanında askerî sahadaki yeni teknolojilerin kullanılması da elzemdi. Teknolojinin kullanılması iki açıdan maliyetliydi: Birincisi barutlu silah gibi yeni araçların maliyeti, diğeri ise bu teknolojiyi kullanacak niteliğe sahip asker istihdamının maliyeti. Devlet bu ihtiyacı merkezdeki kapıkulu askerlerinin sayısını artırarak karşılamaya çalıştı. Tımarlı sipahilerin aksine kapıkullarının ödemeleri merkezî hazineden nakdî olarak yapılırdı. Bu yüzden hazine, artan maaşlı askerlerin ulûfelerini ödemekte zorlanmaya başlamıştı.